

Bijzaak van belang

Musea en hun archieven

Raamwerk advies en tekst in opdracht van de Taskforce Museumarchieven

Inhoudsopgave

Inleiding	3
Van Abbemuseum: de wet van de remmende voorsprong.....	4
Kröller-Müller Museum: tussen droom en daad	8
Nationaal Museum van Wereldculturen: herkomstonderzoek zet druk op de ketel	11
Rijksmuseum: verbinden via informatie en data.....	16
Observaties op basis van de gesprekken.....	19
Aanbevelingen	21
Bijlage: overzicht gesprekspartners	23

Inleiding

Museumarchieven zijn, zowel voor de musea zelf als voor onderzoekers en publiek, waardevolle bronnen van informatie over (de ideeën) over de bouw en inrichting van musea, de programmering, de collectie en het collectioneren, de publieksbenadering en de rol van educatie en participatie daarin, de financiering en bedrijfsvoering.

Recent onderzoek van Roosmarijn Ubink naar de staat van het informatie- en archiefbeheer binnen de Nederlandse museumsector¹ liet zien dat er in musea sprake is van een structureel gebrek aan middelen, expertise en commitment voor het duurzaam beheer van het eigen instellingsarchief. Deze situatie is mede veroorzaakt door een gebrek aan heldere kaders op basis waarvan musea hun (digitale) archieven kunnen inrichten en beheren.

De hele sector heeft te maken met deze problematiek. Dat vraagt om krachtenbundeling en samenwerking. Daarom hebben enkele musea en archiefinstellingen de Taskforce Museumarchieven opgericht, zie www.museumarchieven.nl. De in de Taskforce samenwerkende instellingen willen op operationeel niveau kennis uitwisselen, gezamenlijk praktische instrumenten ontwikkelen voor de sector en zich gecoördineerd opstellen naar besluitvormers, partnerorganisaties buiten de museumsector en de markt. Momenteel wordt er gewerkt aan een convenant om de Taskforce Museumarchieven een meer formeel karakter te geven. Ook wordt een start gemaakt met het opzetten en uitvoeren van enkele eerste initiatieven.

De deelnemers aan de Taskforce hadden om te beginnen behoefte aan praktijkvoorbeelden die duidelijk maken wat het beheer van museumarchieven behelst en vergt en wat het kan opleveren. Met financiële steun van het Netwerk Digitaal Erfgoed stuurde de Taskforce mij in 2022 op pad naar vier musea: het Van Abbemuseum in Eindhoven, het Kröller-Müller Museum in Otterloo, het Nationaal Museum voor Wereldculturen, met vestigingen in Amsterdam, Berg en Dal, Leiden en Rotterdam, en het Rijksmuseum in Amsterdam. Daar gaven informatiespecialisten en/of hun managers mij in alle openheid een inkijkje in de uitdagingen waar ze voor staan en de manier waarop ze die aanvatten.

Dit rapport bevat achtereenvolgens de verslagen van deze gesprekken, een aantal observaties naar aanleiding daarvan en tot slot enkele aanbevelingen.

Margreet Windhorst
Raamwerk advies en tekst

---

¹ R.W. Ubink, [Museumarchieven](http://www.museumarchieven.nl), masterscriptie Archival and Information Studies UvA, februari 2022

Van Abbemuseum: de wet van de remmende voorsprong

Het Van Abbemuseum in Eindhoven is een museum voor moderne en hedendaagse kunst. Het museum werd in 1936 gesticht op initiatief en met geld van sigarenfabrikant Henri van Abbe, wiens kunstverzameling de basis vormde voor de museumcollectie. Van Abbe schonk het museum en de collectie vervolgens aan de gemeente Eindhoven. De collectie omvat werk van onder andere Picasso, El Lissitzky, Kandinsky, Kokoschka, Chagall en Beuys en bestaat uit werken op papier, schilderijen, sculpturen, installaties en videokunst.

Willem Smit is archivaris van het Van Abbemuseum. Diana Franssen werkte er als bibliothecaris, conservator en hoofd research en is sinds 2021 met pensioen. Willem en Diana hebben lang samengewerkt aan de toegankelijkheid van het museumarchief en de museumbibliotheek. Ze vertellen er gepassioneerd over, maar ook een tikje bezorgd. Het Van Abbemuseum heeft in het verleden veel geïnvesteerd in de informatiefunctie, maar die functie staat nu steeds meer onder druk, terwijl de uitdagingen nog steeds groot zijn.

Gemeentelijk museum, Archiefwet van toepassing

Het Van Abbemuseum werd al snel na de oprichting een gemeentelijk museum en is dat nog steeds. Er is sprake van slechts één archiefvormer en de juridische status van het totale archief is vrij eenduidig: het museumarchief is te beschouwen als een gemeentelijk archief dat valt onder de Archiefwet. In de praktijk is het echter minder simpel.

Binnen het museum onderscheidt men verschillende deelarchieven, waaronder het zogenaamde beheersarchief (institutioneel archief: directie, bedrijfsvoering, beleid, correspondentie, externe contacten en activiteiten van directie en medewerkers). Het beheersarchief tot en met 1989 is overgebracht naar het Regionaal Historisch Centrum Eindhoven (RHCE) en in samenwerking met deze organisatie volledig digitaal ontsloten en online beschikbaar gemaakt.² De website van RHCE bevat de inventarissen van het beheersarchief maar linkt niet door naar de mediabank van het museum, waar alle gedigitaliseerde archiefstukken te vinden zijn.

Het tentoonstellingsarchief is zo belangrijk voor het dagelijks werk van het museum dat opname in het depot van het RHCE onwenselijk werd geacht. Dit deelarchief is daarom, in overleg met de gemeentearchivaris, formeel wel overgebracht, maar direct weer uitgeleend aan het museum. Het Van Abbemuseum is met het oog daarop formeel als archiefbewaarplaats aangewezen door de provincie Noord-Brabant. Het tentoonstellingsarchief is echter niet vindbaar via de website van het RHCE, ondanks de formele status als overgebracht archief dat onder beheer van het RHCE valt.

Diffuse grenzen tussen archief en collectie

Over het collectiearchief is nooit overeenstemming bereikt met het RHCE. Omdat dit een mix is van documentatie en archief en het door het museum meer wordt beschouwd als collectieonderdeel dan als archief, was er discussie over de vraag of dit wel onder de Archiefwet viel en overgebracht moest worden. Deze discussie is stilgevallen door de problemen en personele wisselingen bij RHCE enkele jaren geleden. De contacten tussen museum en RHCE zijn sindsdien verwaterd en daardoor is de status van het collectiearchief nog steeds onbeslist. Dit deelarchief geldt niet als overgebracht en is nog steeds in beheer bij het museum zelf en wordt ook in het museum bewaard.

Het Van Abbemuseum beheert ook diverse archieven van andere organisaties. De Gate Foundation in Amsterdam beijverde zich van 1988 tot de opheffing in 2006 voor communicatie en interactie tussen de westerse en de niet-westerse kunstwereld. Na de opheffing ontfermde het museum zich over het archief en

---

² Gedeelte 1936-1979 zie https://www.rhc-eindhoven.nl/collectie?mivast=48&mizig=210&miadt=48&micode=11104&milang=nl&mizk_alle=Van%20Abbemuseum&miview=inv2#inv3t0; gedeelte 1980-1989 zie https://www.rhc-eindhoven.nl/collectie?mivast=48&mizig=210&miadt=48&micode=11105&milang=nl&mizk_alle=Van%20Abbemuseum&miview=inv2#inv3t2

de bibliotheekcollectie van de stichting. Dit wordt beschouwd als onderdeel van de museale collectie en niet als onderdeel van het museumarchief. Het museum beheert daarnaast het familiearchief van sigarenfabrikant Henri Van Abbe (de grondlegger en naamgever van het museum), het archief van galerij Germinahof in Sterksel, het kunstenaarsarchief van Jan Slothouber en architectuurmodellen van Jan van Toorn. Het is deze complexiteit en diffuusheid die volgens Smit en Franssen het beheer van museumarchieven ingewikkeld en uitzonderlijk maakt. De specifieke aard van de museale bedrijfsvoering zorgt ervoor dat museumarchieven niet eenduidig als archief gezien kunnen worden. Er is sprake van een grijs gebied tussen archief, documentatie, bibliotheek en museale collectie. Bij het Van Abbemuseum heeft dat ertoe geleid dat die kunstmatige en niet-productieve scheidslijnen zoveel mogelijk zijn opgeheven.

Integratie van de informatiefunctie

Het Van Abbemuseum kreeg vanaf de jaren '90 steeds meer oog voor het belang van informatiebeleid, de kansen van digitalisering en de waarde van archief en documentatie voor de museale functie. Op dat moment was het hele museum sterk in beweging. Er werd een grote uitbreiding van het gebouw voorbereid. De nieuwbouw, naar ontwerp van Abel Cahen, was voor de gemeente Eindhoven een prestigeproject, waarvoor het museum veel investeringsruimte kreeg. Dat noopte tot het opnieuw doordenken van het hele bedrijf: het museale concept, de bedrijfsvoering en de organisatiestructuur. In dat kader werd er ook nagedacht over de informatiefunctie. Men besloot de informatiefuncties te integreren: archief, documentatie en bibliotheek werden ondergebracht bij de afdeling Bibliotheek.

Net voor deze fase was Willem Smit in dienst gekomen als archivaris; een functie die toen nog onder Facilitaire Zaken viel. Het fysiek beheer was zo erbarmelijk dat de situatie bedreigend was. Het toezicht van het toenmalige streekarchief faalde; het museumarchief was daar niet in beeld. Bovendien was ook het actuele archief niet goed op orde. In de periode onder directeur Rudi Fuchs (1975-1988) was het museum administratief in het ongerede geraakt. Het museum had daardoor moeite om naar behoren verantwoording af te leggen. Dat alles maakte de tijd rijp om flink te investeren in het behoud, het beheer en de toegankelijkheid van archief, bibliotheek en documentatie. Wat daarbij hielp, was dat in de periode vanaf 2000 ook de rijksoverheid meer oog kreeg voor de kansen van digitalisering van erfgoed en daarvoor allerlei stimuleringsubsidies in het leven riep, zoals Digitaliseren met Beleid. Daar maakt ook het Van Abbemuseum gebruik van.

Agile avant la lettre

Van Abbemuseum ging organisch te werk, 'agile avant la lettre': niet volgens een groot vooropgezet plan, maar steeds met kleine stapjes, proefondervindelijk ontdekkend en ontwikkelend wat er nodig was om de verschillende bronnen van informatie integraal toegankelijk te maken. Fysiek zijn de verschillende informatiebronnen (archief, documentatie, bibliotheek) gescheiden gebleven; op het niveau van digitale ontsluiting zijn ze in elkaar geschoven.

Om te beginnen is vanaf 1998 het tentoonstellingsarchief aangepakt. Per tentoonstelling zijn kerndocumenten (persberichten, uitnodigingen, folders et cetera) bijeengebracht en ontsloten. Inmiddels is het hele beheersarchief t/m 1989 gedigitaliseerd en digitaal beschikbaar via [de museumwebsite](#) en de [mediabank](#). Bibliotheek en archief zijn online niet makkelijk vindbaar. Dat is een bewuste keuze omdat er niet genoeg menskracht is om een grote vraag aan te kunnen. Momenteel wordt er gewerkt aan de digitalisering van het collectiearchief.

Wet van de remmende voorsprong

Voor de ontsluiting van de archieven, bibliotheek en documentatie werkt het Van Abbemuseum als enige Nederlandse museum met VUBIS. Dit databasesysteem is ontwikkeld door de Technische Universiteit Eindhoven, die veel maatwerk ontwikkelde voor de toepassing ervan door het Van Abbemuseum. Ook TMS is in beeld geweest. Daar is uiteindelijk niet voor gekozen omdat dat zo sterk objectgericht is en daardoor wel geschikt voor de collectie, maar veel minder voor bibliotheek, documentatie en archief.

Naarmate het archief- en bibliotheekwerk van het museum zich verder ontwikkelde, ontwikkelde het VUBIS-systeem mee. Dat had grote voordelen: er kon van alles en ook de onderlinge relaties tussen de deelcollecties konden van meet af aan digitaal gelegd worden.

Achteraf moeten Smit en Franssen concluderen dat de wet van de remmende voorsprong van toepassing is op het informatiebeleid van het museum. Het Van Abbemuseum heeft te weinig aandacht besteed aan de metadatering van het gedigitaliseerde materiaal. Daardoor is de toegankelijkheid en de doorzoekbaarheid niet optimaal. VUBIS bleek niet geschikt voor de grote hoeveelheid (beeld)informatie die het museum ermee beheerde. Het systeem raakte overbelast en werd steeds trager. Daarop ging het museum over op het gebruik van een mediabank, die werd ontwikkeld vanuit een gemeentelijk informatiesysteem. Dat wordt nu gebruikt als repository om de duurzame toegankelijkheid te borgen. Het is geen erkend of gecertificeerd e-depot, maar voorlopig voldoet het. Ook dat is tekenend voor de pragmatische aanpak die het Van Abbemuseum ten aanzien van informatiebeheer altijd heeft gehanteerd. "Er gaapt een kloof tussen theorie en praktijk. Daartussen zit de pragmatiek. Die heeft ons ver gebracht. Informatieprofessionals schieten al snel in de reflexen van 'kan niet, mag niet'. Daar schiet je niet zoveel mee op."

Archief in de schijnwerpers

Zeker onder de directeuren Jan Debbaut (1988-2003) en Charles Esche (vanaf 2004) kregen archief, bibliotheek en documentatie ook een plaats in het museale concept. Het Van Abbemuseum werd steeds meer een contextgericht museum, dat de bezoeker vooral wilde vertellen in welke tijd en onder welke maatschappelijke omstandigheden een werk is gemaakt, hoe het zich verhoudt tot de rest van de collectie en waarom het in de collectie of in een tentoonstelling is opgenomen. Die verhalen worden ontleend aan het museumarchief en aan de museumbibliotheek.

Diana Franssen zat als afdelingshoofd Bibliotheek bij alle directievergaderingen. Die positionering was belangrijk: Franssen denkt dat de informatiefunctie niet zoveel had kunnen bereiken in en voor het museum als zij deze positie niet gehad had. Dat zij was opgeleid als kunsthistoricus hielp om als gesprekspartner van de directie serieus genomen te worden.

Het Van Abbemuseum heeft de relevantie van het archief voor de programmering en het publiek duidelijk laten zien door middel van de tentoonstellingsreeksen *Living Archive* (2005-2009) en *Plug in to play* (2009-2011), waarvoor Franssen als curator optrad. Daarin werd met gebruikmaking van het archief commentaar geleverd op en context geleverd bij bestaande tentoonstellingen; werden mensen bewust gemaakt van de positie en betekenis van een kunstexpositie in de tijd; werd kunsthistorie betrokken bij actuele tentoonstellingen. Daarnaast programmeerde de bibliotheek in de periode 2003 tot 2019 ongeveer 80 presentaties in de vitrines. Zo werd getoond hoe belangrijk de archieven en de bidoc-collectie is voor het maakproces van het museum. "Musea kunnen de 'verpretparkisering' tegengaan door vanuit hun eigen werkgeheugen steeds verdieping aan te brengen in hun eigen tentoonstellingen" stelt Franssen.

Samenwerking met wisselend succes

Het Van Abbemuseum heeft op informatiegebied vooral veel zelf uitgezocht en uitgevonden. Toen het museum actief aan de slag ging met zijn informatiefunctie, waren er nog niet veel andere musea die dat deden. Samen met museum Boijmans van Beuningen en het Stedelijk Museum en met inbreng van kunsthistorici Rachel Esner (UvA) en Fieke Konijn (VU) is een checklist ontwikkeld van wat er nodig is om een tentoonstelling en de totstandkoming daarvan goed te documenteren.³ Dat wekte de interesse van het RKD, het Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis. Er ontstond een plan om onder auspiciën van het RKD een grotere subsidieaanvraag uit te werken naar de mogelijkheden om archiefmateriaal onder te brengen in een digitale infrastructuur, met als doel exposities virtueel te reconstrueren en impliciete besluitvorming zichtbaar te maken. Dat had de opmaat kunnen zijn voor een nog groter onderzoeksproject om nog meer archieven

---

³ <https://www.boijmans.nl/collectie/onderzoek/documenting-curatorial-practices-in-dutch-art-museums-1945-today>

toegankelijk te maken en met elkaar te verbinden.⁴ Desondanks is deze samenwerking verwaterd en is er van deze plannen nauwelijks iets terecht gekomen.

Het Van Abbemuseum heeft ook altijd actief deelgenomen aan het Onderzoeksoverleg (Kunst)historische Bibliotheken Nederland⁵, een overlegorgaan voor instellingen en personen op het gebied van bibliothecaire en documentaire informatieverzorging met betrekking tot beeldende kunst en architectuur. Ook Saskia Scheltjens van het Rijksmuseum is daarin actief. Dit zou een gremium kunnen zijn waarin samenwerking op het gebied van museumarchieven onderdak zou kunnen vinden, maar tot dusver heeft dit overleg daar niet veel oog voor.

Van samenwerking met het RHCE is, zeker de laatste jaren, niet of nauwelijks sprake. Op recente initiatieven zoals NDE en de Taskforce Museumarchieven is het Van Abbemuseum niet aangesloten.

Andere tijden

Dat het museum niet meedoet aan de actuele samenwerkingen, heeft te deels maken met nieuwe ontwikkelingen in het museum en de opnieuw gewijzigde positionering van de informatiefunctie. Anno 2022 is Diana Franssen met pensioen en aan het einde van het jaar gaat Willem Smit met pre-pensioen. De afdeling bibliotheek is inmiddels opgegaan in de afdeling Collecties. Inhoudelijk is dat in lijn met de opvatting dat de scheidslijnen tussen de museale collectie enerzijds en bibliotheek, documentatie en archieven anderzijds vloeiend zijn. In de praktijk schuilen er wel gevaren in: dat er meer mankracht en geld naar de collectie gaat en minder naar de informatiefunctie, dat de vakspecifieke expertise van de informatiefunctie onder druk komt te staan. De formatie van de afdeling is in de loop van de jaren geslonken tot een paar fte. De tijd ontbreekt simpelweg om meer te doen dan het dagelijks beheer vergt. "Het archief als supermarkt, waar je lekker in kunt shoppen voor tentoonstellingen en catalogi, vinden directies wel leuk. Maar ze hebben weinig oog voor de noeste arbeid en de structurele aandacht en financiering die het vergt om de informatiefunctie echt te laten renderen."

Desondanks heeft het Van Abbemuseum nog steeds meer aandacht voor de informatiefunctie dan menig ander museum. In het Meerjarenbeleidsplan 2021-2024 besteedt het museum er ruim aandacht aan en formuleert de directie stevige ambities:

- het in betere samenhang beheren van de kunst-, bibliotheek- en archiefcollectie, vooral met het oog op een betere ontsluiting van de informatie;
- Het goed omschrijven van de bibliotheekcollectie om gericht te kunnen aankopen en eventueel ook delen te kunnen afstoten;
- Het digitaliseren van verschillende archieven die de kwaliteit van het beheer en actueel onderzoek kunnen verbeteren.

In het kader van deze ambities werkt het museum de komende jaren aan het beter en gebruikersvriendelijker doorzoekbaar maken van de museale informatiebronnen, onder andere door het digitaliseren archieven van het collectiearchief en bruikleenarchief. De digitalisering van het beheerarchief periode 1990-1999 en 2000-2009 moet nog worden ingepland. Met diverse partnermusea in Nederland, waaronder het Stedelijk Museum Amsterdam, het Frans Hals Museum en LIMA wordt gewerkt aan het toegankelijk maken van collecties videokunst in mediakunst.net. Dit online-archief wordt de komende jaren uitgebreid. Ten slotte is het verbeteren en moderniseren van de eigen archiefvorming een aandachtspunt.

---

⁴ <https://www.uva.nl/over-de-uva/organisatie/faculteiten/faculteit-der-geesteswetenschappen/onderzoek/faces-of-humanities/rachel-esner/het-museale-geheugen-online.html>

⁵ <https://okbn.nl/>

Kröller-Müller Museum: tussen droom en daad

Het Kröller-Müller Museum in Otterlo, midden in het Nationaal Park De Hoge Veluwe, is een museum voor moderne en hedendaagse kunst. Grondlegger Helene Kröller-Müller bracht er haar rijke kunstcollectie onder, die zij in 1935 schonk aan de staat op voorwaarde dat de overheid zou helpen om het museum te realiseren. Het museum heeft behalve de grote en bekende collectie werken van Vincent van Gogh ook een aanzienlijke hoeveelheid neo-impressionistische, kubistische en conceptuele kunstwerken. Ook De Stijl en de naoorlogse Minimal Art zijn goed vertegenwoordigd in de collectie. In 1961 opende het museum een grote beeldentuin, die sindsdien steeds verder uitgroeide en inmiddels een van de grootste beeldentuinen van Europa is.

Tanja de Boer is hoofd Collectie en Onderzoek van het museum. Het museumarchief valt deels, voor zover het de collectie en de geschiedenis van het museum betreft, onder haar verantwoordelijkheid. Bas Mühren is senior onderzoeker bij die afdeling. Hij maakt zelf veel gebruik van het museumarchief in zijn dagelijks werk en helpt onderzoekers van buiten het museum die het archief komen raadplegen.

Particulier, rijks en opnieuw particulier

Het archief van het Kröller-Müller Museum bevat meerdere archieven van verschillende archiefvormers, die bovendien een verschillende status hebben. Uit de periode voorafgaand aan de officiële stichting van het Rijksmuseum Kröller-Müller in 1938 is er het archief van Helene Kröller-Müller, waaronder met name het 'archief' van Museum Kröller aan het Lange Voorhout in Den Haag en het (al wat meer formele) archief van de Kröller-Müller Stichting. Het museumarchief start eigenlijk pas in 1937, als de bouw start van het als 'overgangsmuseum' betitelde museumgebouw op de Veluwe naar een ontwerp van Henry van de Velde. Dit archief werd gevormd als overheidsarchief en valt dan ook onder de Archiefwet, althans: tot 1993, toen het museum verzelfstandigd werd. Het archief vanaf de verzelfstandiging geldt als een particulier archief. Door de tijd heen verwierf het museum van betrokkenen of nazaten bovendien diverse particuliere archiefbestanddelen die van groot belang zijn voor de reconstructie van de geschiedenis van de organisatie en de collectie. Zo kreeg het museum in 2005 de 'Kist van Van Deventer' een schenking van maar liefst 3.400 brieven van Helene aan haar geestverwant en vertrouweling Sam van Deventer, die na haar dood de leiding van het museum overnam.

Voor het dagelijks werk van het museum zelf zijn de belangrijkste archiefgedeelten de Kunstenaarsdossiers en het Conserveringsarchief - ieder zo'n 100 m analoog materiaal en een aanzienlijke hoeveelheid digitaal materiaal - met daarin een mix van archief en documentatie over de in de museale collectie opgenomen werken.

Overgebracht en teruggeleend

Het grootste deel van het archief uit de tijd dat het museum een Rijksmuseum was (periode 1937-1984), is voorzien van een inventaris en overgebracht naar het toenmalige Rijksarchief Gelderland, nu het Gelders Archief. Het archief is door het Rijksarchief direct weer in bruikleen gegeven aan het museum, omdat het museum er vrijwel dagelijks gebruik van maakt. Het hele museumarchief is dus nog in Otterlo aanwezig. De inventaris van het overgebrachte archief is op de website van het Gelders Archief niet te vinden. Ook vermeldt het Gelders Archief niet wat de status en de verblijfplaats van het archief is. Via deze route is dan ook voor het publiek niet te achterhalen dat het archief geldt als overgebracht en dus onder de Archiefwet openbaar is en dat het raadpleegbaar is in het museum. Mogelijk is dat te verklaren uit het feit dat de overbrenging formeel nog niet helemaal is afgehecht.

Zelf biedt het museum op de website geen archievenoverzicht, geen archieftoegangen en geen andere informatie over het bestaan, de samenstelling en de inhoud van het museumarchief aan. Ook wordt nergens melding gemaakt van de mogelijkheid om in het museum onderzoek te doen in de archieven, de bibliotheek

en de documentaire collecties. Toch weten onderzoekers het museum en daarmee het museumarchief goed te vinden. Jaarlijks wordt aan een groot aantal onderzoekers toegang verleend tot de archieven.

Bewezen waarde

Het Kröller-Müller Museum is zich zeer bewust van de waarde van het museumarchief. Onder de leiding van directeur Evert van Straaten (1988-2012) werd het museum zelf regelmatig tot onderwerp van tentoonstellingen gemaakt. De tentoonstelling *De Kröllers en hun architecten* (1992) bijvoorbeeld ging over de vele bouwactiviteiten waar het echtpaar Kröller over droomde en die het deels tot uitvoering liet brengen. Archivalia, zoals bouwtekeningen, historische foto's en brieven, vormden een belangrijk deel van de expositie en stelden de bezoekers volgens Van Straaten in staat om 'te begrijpen wat de Kröllers heeft gedreven zich ook op het terrein van de bouwkunst zo actief te bewegen'. De tentoonstelling *Vincent en Helene* (2003) vertelde het verhaal van Helene Kröller-Müller, haar verzameling, de gedachten daarachter, haar fascinatie voor het werk van Van Gogh en de aanloop naar de stichting van het museum. Bijna de hele Van Goghcollectie was er te zien, vergezeld door brieven, foto's, boeken en andere persoonlijke bezittingen van Helene. In 2006 was de tentoonstelling *Het legaat Van Deventer* gewijd aan de kist van Van Deventer, met een presentatie van de topstukken die daarin waren aangetroffen. En in 2010 belichtte de tentoonstelling *Het scheppen van een blijvend monument; Van landgoed tot nationaal park De Hoge Veluwe* de ontstaansgeschiedenis van het Nationaal Park De Hoge Veluwe aan de hand van brieven, tekeningen en veel andere archiefstukken. Onder Van Straaten bracht het museum bovendien de verzamelgeschiedenis in kaart en investeerde het vanaf 2001 in het ontsluiten en digitaliseren van het historisch archief. Dat laatste resulteerde in een uitgebreide en met archiefmateriaal geïllustreerde [tijdlijn](#) op de museumwebsite, die de geschiedenis van het museum vertelt en toont.

Op basis van het museumarchief konden de afgelopen jaren uitstekend gedocumenteerde studies worden verricht, die onder andere resulteerden in de biografieën van Helene en haar man Anton. Een biografie van Sam van Deventer verschijnt volgend jaar. Desondanks is archiefbeheer een kwetsbaar taakgebied binnen het museum, waarvoor slechts beperkt budget en personele capaciteit beschikbaar is.

Aarzelingen bij de beschikbaarstelling van de archieven

De tijdlijn op de website, die vol staat met informatie uit en afbeeldingen van archiefstukken, is opgezet om veelgestelde vragen over de geschiedenis van het museum en de collectie af te vangen en wordt daarnaast gezien als marketinginstrument dat diepte en gelaagdheid geeft aan de verhalen die het museum te vertellen heeft. Het is een communicatiemiddel dat goed werkt. Maar het museum realiseert zich ook dat het een aanbodgericht product is dat alleen uitnodigt tot het consumeren van kant-en-klare verhalen. Met vraaggerichte instrumenten kan het publiek worden uitgedaagd zelf op onderzoek uit te gaan. Daar staat het museum echter ambivalent tegenover.

Momenteel is het museum bezig met de planvorming voor de online collectieontsluiting van het museum. In dat kader wordt er ook nagedacht of en in hoeverre het museumarchief daarin moet worden meegenomen. Niet alle primaire bronnen zijn even geschikt zijn om zonder duiding vrijelijk beschikbaar te stellen. Het kiezen van het materiaal dat online gezet kan worden, vergt dan ook zorgvuldige afwegingen.

De online ontsluiting van de archieven vergt bovendien veel wat betreft de inzet van mensen en middelen en op dat vlak heeft het museum geen onbegrensde mogelijkheden. Vanuit de aard en opdracht van het museum ligt de prioriteit vooral bij de kunstcollectie. Anderzijds kan het online beschikbaar stellen van documenten zoals catalogi, waar veel vraag naar is, juist menskracht schelen.

Van Gogh als wenkend perspectief

In het kader van Van Gogh Worldwide werkt het Kröller-Müller Museum samen met het RKD en het Van Goghmuseum aan het online platform over het werk van Van Gogh met behulp van Linked Open Data. Dat project heeft het museum verder doen nadenken over de waarde van data en hoe je die kunt optimaliseren ten behoeve van de eigen bedrijfsvoering en ten behoeve van derden (collega-musea, kunsthistorici en andere

onderzoekers). "Musea catalogiseren van oudsher vrij intuïtief", stellen De Boer en Mühren. "Van Gogh World Wide laat zien wat de grote meerwaarde is van het structureren en standaardiseren van collectiedata, en dus ook van de data die in het museumarchief besloten liggen. Het museum heeft daardoor meer oog gekregen voor de potentie van het archief en de ontsluiting daarvan."

Praktische bezwaren

Om te komen tot optimaal toegankelijke collectiedata en archieven, is een stevige tijdsinvestering nodig. Het gestructureerd en gestandaardiseerd beschrijven van de collectie, de collectie-informatie en de archieven is arbeidsintensief. De beschikbare menskracht is dus een obstakel, maar niet het enige. Ook de digitale informatie-infrastructuur en de bijbehorende (personele) voorzieningen vormen een knelpunt. Duurzaam beheer is bij het museum nog niet volledig geregeld en wordt extern ondersteund. Het collectiebeheersysteem TMS is niet geschikt voor archieven en documentaire collecties. De meeste informatie over kunstenaars en kunstwerken is te bereiken via DigiOffice, het documentmanagementsysteem van het Kröller-Müller Museum. Aan de inrichting daarvan ligt een ordeningsplan ten grondslag. Ook e-mailcorrespondentie die inhoudelijk of beheersmatig van belang is, hoort in DigiOffice te worden opgenomen. Het vermoeden is echter dat er toch veel waardevolle informatie in de mailboxen achterblijft. De meeste ICT-capaciteit wordt extern ingehuurd. De archieffunctie van bedrijfsvoeringsapplicaties wordt maar ten dele onderkend en dus wordt daar ook niet altijd naar gehandeld. In het papieren tijdperk zorgde de archivaris dat een deel van het bedrijfsvoeringsarchief geselecteerd werd voor bewaring. Nu is daar nauwelijks in voorzien. Bezien vanuit de belangen en behoeften van zowel het museum zelf als van (archieff)onderzoekers, heeft het bedrijfsvoeringsarchief ten opzichte van de Kunstenaarsdossiers en het Conserveringsarchief duidelijk een lagere prioriteit. Wel worden de aankoopfacturen van werken bij de vernietiging van facturen uit het boekhoudsysteem uitgezonderd. Deze facturen worden opgenomen in het Collectiearchief en daar blijvend bewaard.

Behoefte aan een passende selectielijst

Sinds enige jaren heeft het museum geen archivaris meer in dienst. Er wordt op korte termijn een nieuwe medewerker Informatie en Documentatie geworven; de functieomschrijving ligt klaar.

Het ordeningsplan geeft de organisatie enig houvast en overzicht bij het archiefbeheer. Aan het plan is geen selectielijst gekoppeld. Het basisselectiedocument dat ooit voor de Rijksmusea is opgesteld, geldt nog min of meer als leidraad, maar is niet in alle opzichten bruikbaar. Deze lijst gaat voorbij aan het feit dat bepaalde soorten archiefstukken die in veel organisaties maar kortstondig van waarde zijn, in en voor een museum wel degelijk het bewaren waard zijn. Dat geldt bijvoorbeeld voor allerhande technische informatie, aankoopbonnen en facturen, efemeer drukwerk (grijze literatuur) en dergelijke. Dergelijke informatie is zowel voor het museum zelf als voor kunsthistorici van belang om de geschiedenis van de collectie, de collectievorming en het collectiebeheer te kunnen reconstrueren. Een selectielijst die goed aansluit op de museale praktijk zou zeer welkom zijn.

Nationaal Museum van Wereldculturen: herkomstonderzoek zet druk op de ketel

Het Nationaal Museum van Wereldculturen is in 2014 ontstaan uit de fusie van het Tropenmuseum (voorheen onderdeel van het Koninklijk Instituut voor de Tropen (KIT), een KNAW-instituut), het Afrika Museum (particulier initiatief van paters van de Congregatie van de Heilige Geest) en het Rijksmuseum Volkenkunde. Sinds 2017 is deze fusieorganisatie door middel van een personele unie verbonden met het Wereldmuseum, dat een collectie beheert die eigendom is van gemeente Rotterdam. Ook een deel van de collecties van het opgeheven Museum Nusantara (gemeentelijk museum; collectie eigendom gemeente Delft) en van het eveneens opgeheven Aboriginal Art Museum (particulier initiatief) zijn opgenomen in het Nationaal Museum van Wereldculturen.

Het museum liet verschillende mensen aanschuiven bij de gesprekken over de museumarchieven. Al deze mensen dragen vanuit hun eigen functie medeverantwoordelijkheid voor de grote hoeveelheid archieven van het Nationaal Museum van Wereldculturen en hebben er vanuit hun expertise een eigen kijk op. Eén ding hebben ze gemeen: ze voelen een grote urgentie om de archieven beter bruikbaar te maken, allereerst voor de organisatie zelf, om snel meters te kunnen maken in het vele herkomstonderzoek dat hier te doen is. Cindy Zalm is hoofd Realisatie. Deze sector ondersteunt het museum op het gebied van projecten, collectiemanagement en ICT en initieert operationele innovatietrajecten. De digitalisering en de ontsluiting van de museumarchieven vallen onder gedeelde verantwoordelijkheid van zowel haar als het hoofd Onderzoek en Collectie. Richard van Alpen is coördinator collectiedigitalisering en applicatiebeheerder van het collectiebeheersysteem TMS. Paul van Dongen heeft een lange staat van dienst als bibliothecaris/beheerder documentaire collecties van het Nationaal Museum van Wereldculturen. Henrietta Lidchi was tot de zomer van 2022 hoofd Onderzoek en Collectie en was als zodanig verantwoordelijk voor het intellectueel beheer van de collectie-informatie. Tom Quist houdt zich als herkomstonderzoeker bezig met het verzamelgebied Indonesië.

Versnipperd beheer

Het Nationaal Museum van Wereldculturen is een conglomeraat van verschillende musea met uiteenlopende geschiedenissen. Ook de archiefvorming en de status van de archieven is wisselend. Dat maakt het museum wat betreft het archiefbeheer zeer complex.

De archieven van de voormalige rijks- en gemeentelijke musea zijn deels overgebracht zoals de Archiefwet voorschrijft. Ze zijn verdeeld over het Stadsarchief Rotterdam (Wereldmuseum) en het Nationaal Archief (Museum Volkenkunde en KIT/Tropenmuseum, deels gedigitaliseerd in het kader van Metamorfoze). Het archief van het Afrika Museum is eigendom van de Congregatie van de Heilige Geest en bevindt zich deels in het Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven.

Met de beherende archiefinstellingen is niet veel contact. De archieven die in beheer zijn bij het Nationaal Archief en het Stadsarchief Rotterdam zijn nog onvoldoende toegankelijk. Het verbeteren daarvan krijgt daar geen prioriteit. Opvallend is dat de met Metamorfoze-middelen gedigitaliseerde rijkarchieven niet digitaal beschikbaar zijn voor publiek, terwijl Metamorfoze als financieringsvoorwaarde stelt dat het gedigitaliseerde materiaal niet langer fysiek beschikbaar wordt gesteld. De archieven die in beheer zijn bij het Noord-Hollands Archief (van het Koninklijk Kabinet van Zeldzaamheden, waarvan de collectie in 1883 grotendeels bij Museum Volkenkunde werd ondergebracht) zijn goed toegankelijk. De inventarissen staan online en over de dienstverlening zijn de museummedewerkers tevreden. Het archief van het Afrika Museum is in principe niet toegankelijk voor onderzoek; voor gebruik daarvan is toestemming nodig van de Congregatie van de Heilige Geest.

De archieven die het museum nog zelf in beheer heeft, zijn verspreid over meerdere, soms voor archieven niet geschikte, locaties van het museum. Er is sprake van een groot aantal (werk)archieven van medewerkers. In hoeverre deze uit dubbel en/of uit originele archiefstukken bestaan, is vaak niet eenvoudig vast te stellen.

Herkomstonderzoek als trigger

Herkomstonderzoek is een grote en urgente opgave voor alle onderdelen van het Nationaal Museum van Wereldculturen met hun omvangrijke koloniale collecties. Het is ook een sterke trigger om aan de slag te gaan met het beter en digitaal toegankelijk maken van de museumarchieven.

In 2020 bracht de Raad voor Cultuur een advies uit over de omgang met koloniale collecties, waarin gepleit werd voor herkomstonderzoek en teruggave.⁶ Nog voordat de minister van OCW zich formeel achter dit advies schaarde, startte het museum samen met de Vrije Universiteit eind 2020 al met het project [Pressing Matter. Ownership, Value and the Question of Colonial Heritage in Museums](#). Doel daarvan is de reconstructie van de herkomst en de verzamelgeschiedenissen van koloniale collecties met het oog op de eventuele teruggave van roofoorkunst en het bepalen en uitdragen van de verschillende cultureel-maatschappelijke waarden en betekenissen die (objecten uit) deze collecties kunnen hebben. Ook ontwikkelde het museum samen met het Rijksmuseum en het NIOD Instituut voor Oorlogs-, Holocaust- en Genocidestudies een methodiek voor het doen van herkomstonderzoek naar koloniale collecties in het gezamenlijke [Pilotproject Provenance Research on Objects of the Colonial Era \(PPOCE, looptijd 2019-2022\)](#).

Quick and dirty

De digitalisering wordt *quick and dirty* uitgevoerd. De focus ligt op de archieven die rechtstreeks verband houden met of gaan over die collectieonderdelen die afkomstig zijn uit voormalige Nederlandse en andere Europese koloniën. De grens tussen documentatie en archief is diffuus en wordt in het kader van de digitalisering genegeerd. Er wordt ook niet eerst geordend en geschoond. Alles wat relevant lijkt voor het (herkomst)onderzoek wordt integraal gescand. In het begin werd alles als plaatje gedigitaliseerd. Daar kwam men al snel van terug: de omvang en complexiteit waren zwaar onderschat en daardoor ondervond het museum tegenvallers, financieel en qua planning. Voor de archieven van Museum Volkenkunde waren maar weinig metadata beschikbaar, waardoor de gedigitaliseerde documenten niet goed doorzoekbaar bleken te zijn.

De les die men daaruit getrokken heeft, is dat het toch loont om vooraf te investeren in toegankelijkheid. Achteraf metadata toekennen is veel bewerklijker. Volkenkunde heeft een 'A-team' van vrijwilligers onder leiding van Paul van Dongen, dat de correspondentie van het museum tot circa 1900 op stuksniveau beschrijft. In de zomer worden studenten ingezet als vakantiekrachten om archieven toegankelijk te maken. Het Nationaal Museum van Wereldculturen voert geen duurzaam digitaal beheer op de digitale archieven en de gedigitaliseerde collecties. Dat is besloten op basis van een risicoanalyse en het [Focusmodel van DEN](#), wat een bruikbaar denkraam was om op dit gebied tot strategische keuzes te komen. Men besloot om te investeren in informatiebeveiliging en backups en om bitverlies (vooralsnog) te beschouwen als een aanvaardbaar risico.

Was het herkomstonderzoek de grote trigger, de coronapandemie was de grote versneller van de digitalisering van de archieven van het museum. De noodzaak en de meerwaarde waren opeens voor iedereen meer dan duidelijk. Met een gedigitaliseerde collectie en gedigitaliseerde collectie-informatie kan immers veel meer werk op afstand worden uitgevoerd als werken op locatie niet mogelijk is.

Gescheiden werelden

In de afgelopen jaren heeft het museum ondervonden dat de werelden van archieven en musea gescheiden opereren en nauwelijks kennis uitwisselen. Musea zitten archiefwielen uit te vinden en archieven zitten collectiewielen uit te vinden. Als ze de krachten zouden bundelen, zouden ze beiden sneller vooruitkomen en

---

⁶ <https://www.raadvoorcultuur.nl/documenten/adviezen/2020/10/07/advies-koloniale-collecties-en-erkenning-van-onrecht>

beter werk kunnen leveren. Ook is het belangrijk dat er vanuit beide disciplines wordt nagedacht hoe hun informatiebronnen cross-sectoraal verbonden kunnen worden en elkaar kunnen verrijken. Ook het Netwerk Digitaal Erfgoed is nog niet bij machte gebleken om de silo's volledig te doorbreken.

Voor het Nationaal Museum van Wereldculturen is het met het oog op het herkomstonderzoek belangrijk dat de objectregistratie gekoppeld kan worden aan de collectie-informatie. Dat hoeft niet per se in hetzelfde systeem, maar ergens moet de link wel gelegd kunnen worden. In TMS is dat beperkt mogelijk. TMS is een Amerikaans product. Er is wel een vorm van overleg met Nederlandse gebruikers, maar de ontwikkelagenda van de eigenaar is niet makkelijk te sturen en loopt sterk achter, in ieder geval bij de ontwikkelingen die in Europa en Nederland gaande zijn. Er zou bij leveranciers maar ook in het beleid nadrukkelijker aandacht moeten zijn voor de manier waarop museale collecties en archieven en documentaire collecties digitaal aan elkaar geknoopt kunnen en moeten worden. Plaats, gebeurtenis en persoon vormen de drie-eenheid die daarvoor de sleutel is.

Blinde vlek bij beleidsmakers

Bij OCW is men zich er nog onvoldoende van bewust dat herkomstonderzoek valt of staat met goed toegankelijke museumarchieven en met het in samenhang ontsluiten van archieven, museale collecties en documentaire collecties. De vraagstukken ten aanzien van koloniaal erfgoed, digitalisering en (overheids)archieven worden binnen het ministerie los van elkaar benaderd en behandeld. Waar eerst de database Collectie Nederland van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed werd gezien als panacee voor herkomstonderzoek en voor de vragen vanuit de herkomstlanden, ontstaat nu ook aandacht voor het belang van transparantie en vertrouwen in de relatie met landen die vroeger waren gekoloniseerd. Voor het museum is het evident dat de sleutel tot succesvol herkomstonderzoek en tot een stevige vertrouwensrelatie ligt in goed en digitaal toegankelijke museumarchieven.

De Raad voor Cultuur dringt aan op samenwerking met herkomstlanden als het gaat om herkomstonderzoek en restitutievraagstukken. Dat stelt hoge eisen aan de digitale toegankelijkheid van de betreffende archieven. Ook taal speelt daarbij een belangrijke – en een complicerende – rol: hoe kunnen bijvoorbeeld Indonesische onderzoekers Nederlandstalige bronnen vinden als ze de taal niet beheersen? Het beste zou zijn om de oplossingen voor dergelijke vraagstukken ook samen met professionals uit de herkomstlanden te ontwikkelen in een lab- of atelierachtige setting. Dat gebeurt nog niet of nauwelijks: Nederland investeert vooral in trainingsprogramma's: zenden dus, in plaats van samenwerken en over en weer leren van elkaar.

De staatssecretaris van Cultuur en Media stuurt sinds kort aan op de ondersteuning van het herkomstonderzoek door musea in Nederland door het bij elkaar brengen van enkele partijen in Nederland met veel expertise op het gebied van koloniale collecties. Het is de bedoeling dat er een consortium komt dat het overzicht bewaart over het herkomstonderzoek in musea en binnen de wetenschap in Nederland en internationaal, dat het museumveld ondersteunt in het onderzoek en dat informatie verschaft ten behoeve van vragen uit landen van herkomst. Naast het Nationaal Museum van Wereldculturen zijn het Rijksmuseum, Museum Bronbeek, het NIOD Instituut voor Oorlogs-, Holocaust- en Genocidestudies en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed de beoogde partners die dit consortium gestalte zouden moeten geven.⁷

De oprichting van dit consortium zou volgens Zalm kansen kunnen bieden om samen te leren en kennis te delen over de manier waarop museumarchieven kunnen worden ingezet om herkomstonderzoek uit te voeren en wat daar allemaal voor nodig is.

Openstelling archieven (nog) niet aan de orde

Tentoonstellings-, bruikleen- en acquisitiedossiers, objectkaarten en documentatie van het Nationaal Museum van Wereldculturen zijn vrij goed gestructureerd en bruikbaar. Het is geen toeval dat de best toegankelijke gedeeltes van de museumarchieven de dossiers bevatten die voor het dagelijks werk in de musea het meest van belang zijn. Hoewel de museumarchieven (deels) te beschouwen zijn als onderdeel van

⁷ <https://open.overheid.nl/repository/ronl-d3727a8ee2210dof60966dfa65de88fd8290311f/1/pdf/implementatie-beleidsvisie-collecties-uit-een-koloniale-context.pdf>

de collectie en daarmee ook van belang voor het publiek, krijgt het toegankelijk maken van de archieven voor het publiek geen hoge prioriteit. Daarvoor is de opgave voorsnog te tijdrovend en kostbaar. Bovendien beschouwt het museum het als zijn primaire publiekstaak om de verzamelde objecten te tonen en daarover te vertellen. De publiekstaak ten aanzien van de archieven is weliswaar belangrijk, maar niettemin secundair.

Daar komt bij dat toegankelijkheid bij het Nationaal Museum van Wereldculturen niet alleen een archivistisch en technisch maar ook en in hoge mate een cultureel vraagstuk is. Het toegankelijk maken van afbeeldingen en metadata van/over objecten uit de collectie zou bezwaarlijk kunnen zijn voor de belanghebbende volken, bijvoorbeeld omdat bepaalde onderwerpen of objecten taboe of sacraal zijn en het tonen daarvan of het verstrekken van informatie daarover als oneerbiedig of aanstootgevend ervaren kan worden. Ook nopen de vele onopgeloste herkomstkwesies tot de nodige voorzichtigheid. Op den duur is het vanuit het verantwoordingsbelang juist wel belangrijk dat de archieven goed toegankelijk worden en de museale processen van verwerving, beheer, herkomstonderzoek en eventueel teruggave transparant te maken. Dat vergt meer dan alleen investeren in het ordenen, conserveren, schonen en toegankelijk maken van de archieven die al gevormd zijn. Het vergt ook investeringen in de archiefvorming nu en in de toekomst. Het archiefbeheer in de organisatie staat momenteel op een vrij laag niveau. Iedereen archiveert zelf; beleid of interne regelgeving is er beperkt. Er is wel een Document Management Systeem, maar dat is nooit goed geïmplementeerd. Na de fusie en verzelfstandiging is hier niets aan gedaan; de prioriteiten lagen elders. Nu wordt er nieuw een informatiearchitectuur en informatiebeleid ontwikkeld voor het museum als geheel (met voor het Wereldmuseum een specifieke Rotterdamse paragraaf). Hierbij zijn de NDE-principes (DERA) leidend. Omdat collectiebeleid en informatiebeleid elkaar raken, zullen beide in samenhang (door)ontwikkeld worden.

Collectiebeheersysteem is geen archiefsysteem

De archieven zijn, voor zover toegankelijk, binnen TMS beschreven. De pdf's zijn op inhoud redelijk doorzoekbaar voor zover ze computerleesbaar zijn. De omvang van de gedigitaliseerde bestanden levert een zware belasting op voor de IT-infrastructuur. Alle data gaan daarom nu, net als de rest van de werkomgeving en de collectiedatabase zelf, naar de cloud. De hoeveelheid metadata is echter nog te beperkt en er zijn weinig toegangen voorhanden. TMS leent zich nog onvoldoende voor archieven en documentaire collecties en de publieke beschikbaarstelling daarvan. Daarom zal de huidige infrastructuur worden geëvalueerd en zal worden onderzocht of er een collectiebeheersysteem bestaat dat archieven, bibliotheek en collectie in samenhang toegankelijk kan maken en online aan het publiek kan presenteren.

Focus op digitaal samenbrengen van archieven

Het Nationaal Museum van Wereldculturen plant de bouw van een nieuw collectiecentrum. Het is de wens daar alle collecties en zoveel mogelijk van de door de musea en hun voorgangers gevormde archieven op te nemen. De archiefwettelijke status van een deel van de archieven maakt dat lastig. Niet zozeer omdat daar een overbrengingsplicht voor bestaat; daar zijn immers creatieve oplossingen voor mogelijk, zoals het aanwijzen van het museum als archiefbewaarpplaats en/of het teruglenen aan de archiefvormer van overgebrachte archieven. Het knelpunt is hier vooral dat het nieuwe centrum gebouwd wordt volgens het [Denemarkenconcept](#). In dit concept wordt de archiefruimte niet direct verwarmd. De temperatuur in de ruimte fluctueert met de buitentemperatuur en volgt daarmee de seizoenswisselingen. Zo blijft de relatieve vochtigheid (RV) zeer constant, terwijl het energieverbruik veel lager is dan in een temperatuurgereguleerd depot. Ook de bouw- en ontwikkelkosten zijn aanzienlijk lager. Dit is echter niet conform de wettelijke voorschriften voor de bouw van archiefbewaarpplaatsen. Wat betreft de archieven is de focus daarom vooral gericht op het digitaal verbinden van de toegangen op de verspreide archieven van het museum.

Kansen voor samenwerking

Het moge duidelijk zijn dat het Nationaal Museum van Wereldculturen meer en betere samenwerking op het gebied van museumarchieven zeer zou toejuichen. Zelf heeft het museum behoefte aan:

- een handreiking voor ordening, waardering en selectie (herziening BSD Rijksmusea),
- een hulpmiddel voor het maken van een bestandsopname/archievenoverzicht (wat zit waar, wie heeft wat in het museum),
- een keuzehulp voor de aanschaf en inrichting van een DMS/RMS en voor een collectiebeheersysteem dat geschikt is om archieven, bibliotheek en collectie in samenhang toegankelijk te maken en tevens de stap naar online beschikbaarstelling kan verkleinen of mogelijk maken,
- best practices,
- gestructureerde informatie over de ontstaansgeschiedenis van museale collecties en musea die helpt om museale archieven op te sporen,
- AVG-hulpmiddelen en
- menskracht en financiële middelen om in deze behoeftes te kunnen voorzien.

Rijksmuseum: verbinden via informatie en data

Het Rijksmuseum in zijn huidige vorm kent vele voorgangers. In 1798 besloot de regering van de Bataafse Republiek om naar Frans voorbeeld een nationaal museum op te richten, bedoeld om de liefde voor het land te stimuleren en belangrijke artefacten te bewaren. Dit besluit kreeg uitvoering in de Nationale Kunstgalerij die in 1800 opende Huis Ten Bosch in Den Haag. In de Franse tijd verhuisde Lodewijk Napoleon de collecties naar het Paleis op de Dam, het voormalige Amsterdamse stadhuis, waar ze werden samengebracht met de belangrijkste schilderijen van de stad, zoals Rembrandt's Nachtwacht.

Willem I verhuisde een deel van deze collectie van de Dam naar het Trippenhuis, samen met de uit Den Haag afkomstige nationale prentencollectie, en noemde dit het 's Rijks Museum. Andere delen werden elders ondergebracht: in het nieuwe Museum van Oudheden in Leiden, in het Kabinet van Zeldzaamheden in Den Haag en in het in Haarlem gevestigde Paviljoen Welgelegen, waar een apart museum voor moderne, 19de-eeuwse kunst werd gevestigd. Een deel van deze collecties kwam weer terug naar het Rijksmuseum na de opening van het nieuwe museum naar ontwerp van Pierre Cuypers, waar het tot op de dag van vandaag gevestigd is.

Saskia Scheltjes is afdelingshoofd Research Services en als zodanig verantwoordelijk voor alle informatiefuncties en -collecties van het museum. Kennis is er om te delen, vinden ze in het Rijksmuseum. Ook de kennis die besloten ligt in de archieven. Het [Open Databeleid](#) van het Rijksmuseum, waarvan het publiek vanaf 2013 de vruchten kan plukken via [Rijksstudio](#), is het meest bekende product van die filosofie. Via Rijksstudio zijn meer dan 125.000 werken uit de collectie van het Rijksmuseum online beschikbaar voor het publiek, dat daar vrijelijk mee aan de slag kan om te ontdekken, te delen en te hergebruiken. Rijksstudio is geen startpunt, maar een begin. Het museum werkt gestaag door aan de digitale toegankelijkheid van zowel zijn collectie als van de informatie over de collectie.

Veel archiefvormers; één archiefbeheerder

De lange en organisatorisch vrij complexe geschiedenis van het Rijksmuseum, met allerlei verschillende collecties en collectiebeheerders die vroeg of laat in het museum zijn opgegaan, betekent dat ook de archiefvorming complex is. Maar anders dan bijvoorbeeld in het geval van het Nationaal Museum voor Wereldculturen, geldt voor het Rijksmuseum en zijn voorgangers dat het zonder uitzondering ging om organisaties die onder het gezag van de rijksoverheid vielen. Het museumarchief bestaat dus uit deelarchieven die allemaal te beschouwen zijn als rijksarchieven. Wat de situatie bovendien vrij overzichtelijk maakt, is dat al deze deelarchieven over de periode 1808-1945 in één inventaris zijn beschreven en als één geheel zijn overgebracht naar en toegankelijk zijn via het Noord-Hollands Archief.⁸

Geïntegreerde informatiefunctie

In het Rijksmuseum ressorteerde het archiefbeheer lange tijd onder de directie. Dat is tekenend voor het belang dat de organisatie van oudsher hecht aan het institutionele museumarchief. Sinds enkele jaren is het archiefbeheer ondergebracht bij de afdeling Research Services, die sinds 2016 onder leiding staat van Saskia Scheltjes. Zij stond bij haar aantreden voor een reorganisatie die tot bezuinigingen moest leiden. "Na 100 dagen in functie concludeerde ik dat het Rijksmuseum juist moest investeren in het informatiebeheer en dat de hele keten van productie en (her)gebruik van data geïntegreerd zou moeten worden ingericht en aangestuurd. Daaraan is gehoor gegeven."

De afdeling Research Services is anno 2022, geheel in lijn met deze opvatting, verantwoordelijk voor alle data en informatie over het museum en de collectie: de collectie-informatie en -documentatie, het museumarchief, de Rijksmuseum Research Library en de wetenschappelijke onderzoeksdata. Een steeds groter deel daarvan is

---

⁸ https://noord-hollandsarchief.nl/bronnen/archieven?mivast=236&mizig=210&miadt=236&micode=476&milang=nl&mizk_alle=rijksmuseum&miview=in v2#inv3to

digitaal. De afdeling is ook verantwoordelijk voor zowel de digitale dienstverlening als voor de dienstverlening op locatie in de studie- en leeszaal, waar onder andere de collecties van het Rijksprentenkabinet (prenten, tekeningen en foto's) en de analoge bibliotheekcollectie kunnen worden geraadpleegd. Bij de afdeling werken ongeveer 45 mensen.

Verbinden via informatie en data

De afdeling staat voor de uitdaging om te komen tot een duurzame, schaalbare en interoperabele collectiedata-infrastructuur. Die moet semantisch worden ingericht, waarbij het streven is dat collectiedata zoveel mogelijk open herbruikbaar zijn. Het gaat er in het Open Databeleid van het Rijksmuseum niet alleen om de collectie zo drempelloos mogelijk naar buiten te brengen, maar ook om het naar binnen brengen van informatie van derden om de eigen data te verrijken. De missie van de afdeling luidt dan ook: 'mensen, geschiedenis en kunst met elkaar verbinden via informatie en data'.

In dat verband vindt Scheltjens veel scheidslijnen binnen het informatiedomein niet zinvol en zelfs contraproductief. Het onderscheid tussen digitaal en niet-digitaal is niet vruchtbaar, omdat dat er makkelijk toe leidt dat het digitale domein het 'pakkie-an' van gespecialiseerde afdelingen blijft, terwijl het juist zo belangrijk is dat de hele organisatie zich daarvoor verantwoordelijk voelt.

Hetzelfde geldt min of meer als het gaat over de scheidslijnen tussen archief, documentatie, collectie-informatie en de collectie. Zo zijn de Bijzondere Collecties van de bibliotheek van het Rijksmuseum sinds 2016 erkend als deel van de museale collectie. De rest van de bibliotheekcollectie wordt beschouwd als referentiecollectie. Mede onder invloed van de digitalisering vervagen de grenzen steeds verder. Zodra je een museaal object digitaliseert, wordt ook dat immers informatie. Sommige scheidslijnen blijven tot op zekere hoogte en vooral in formele zin relevant. Denk bijvoorbeeld aan de archiefwettelijke status van het archief van het rijksmuseum voor de verzelfstandiging en de consequenties daarvan, zoals de verplichtingen tot vernietiging, overbrenging en openbaarheid. Vanuit het perspectief van de gebruiker zijn dergelijke scheidslijnen echter moeilijk uit te leggen en ook nauwelijks relevant.

Binnen het Rijksmuseum houdt men daarom in organisatorische en personele zin de specialismen in stand voor zover nodig, maar is het werk erop gericht alle soorten data semantisch en koppelbaar te maken en - volgens planning tegen 2024- via een geïntegreerde interface als een geheel aan de gebruiker aan te bieden. Idealiter leidt dit alles ertoe dat het Rijksmuseum steeds meer context kan bieden in aanvulling op de objectdata en afbeeldingen die nu al online en gratis via de Rijksstudio voor het publiek te zien zijn. Door die content te combineren met data uit de bibliotheek, het archief, de documentatie en de onderzoeksprojecten, zou het Rijksmuseum nog veel meer en veel rijkere verhalen over de collectie kunnen vertellen. Dat is het ultieme doel.

Beleid en specialisten dragende factoren

Het toegankelijk maken van de diverse informatiebronnen van het Rijksmuseum vergt de vakkennis en inzet van informatiespecialisten. Scheltjens ziet dat, samen met een goed informatie- en databeleid, als het fundament voor een succesvolle digitale strategie. De kost gaat daarbij echt voor de baat uit: digitaal succes vergt noeste arbeid. Bijvoorbeeld om informatie uit Adlib semantisch maken; de documentatie en het verwervingsarchief te digitaliseren en gestandaardiseerd te beschrijven in Join; digitale archiefvorming en archiefbeheer in te richten in Join; de collectiedata te schonen, harmoniseren en verrijken.

De corona-periode heeft ervoor gezorgd dat een deel van dit werk in een stroomversnelling kwam, doordat veel mensen die hun normale werk niet konden doen, mee gingen helpen met data-gerelateerde projecten. Dat heeft als positieve bijwerking een enorme groei, in de hele organisatie, van het inzicht in en de kennis van wat informatiespecialisten doen. Dat helpt het Rijksmuseum om de digitale ambities waar te maken.

Nog genoeg uitdagingen

Een in termen van archief, bibliotheek en documentatie wat grijs gebied is het beheer en de beschikbaarstelling van research data. Het museum is nog volop bezig om uit te vinden wat het vergt om die data goed te beheren en ten goede te laten komen van de organisatie zelf en onderzoekers wereldwijd. Het Rijksmuseum doet zelf veel aan wetenschappelijk onderzoek, bijvoorbeeld in het kader van Operatie Nachtwacht. In dat kader werd Rembrandt's grootste en beroemdste schilderij stukje voor stukje vastgelegd in 12.000 foto's. Dit samengestelde beeld levert, samen met alle specialistische scantechnieken die erop zijn toegepast, 600 TB aan data op. Dat is een veelvoud van de 14,5 TB aan data die het Rijksmuseum voor die tijd in beheer had. Al die data moeten volgens de gangbare wetenschappelijke standaarden transparant en reproduceerbaar zijn. Dat vergt een *datarepository* en nieuwe vormen van beheer. Dat zal onder andere betekenen dat het werk van documentalisten steeds meer beweegt in de richting van *datastewardship* ten behoeve van het beheer van onderzoeksdata. Het museum heeft in samenspraak met DANS en SURF onderzocht hoe dat moet worden belegd en ingericht. Natuurhistorische musea met een wetenschappelijke onderzoeksfunctie, zoals Naturalis, zijn hier al langer mee bezig.

Specifiek op archiefgebied heeft het Rijksmuseum behoefte aan een goede selectielijst. Het BSD voor de Rijksmusea is verouderd en moet dringend worden geactualiseerd. Ook het vraagstuk van digitale duurzaamheid (*long term digital archiving*) is nog een grote uitdaging voor het museum. Scheltjens juicht de krachtenbundeling die de Taskforce Museumarchieven voorstaat zeer toe en wil daar vanuit haar organisatie ook aan bijdragen. Het Rijksmuseum onderschrijft het belang van dit netwerk en wil graag in samenwerking met anderen kennis en instrumenten ontwikkelen om het beheer en de beschikbaarstelling van museumarchieven te verbeteren.

Observaties op basis van de gesprekken

1. Musea zijn complexe archiefvormers: ze hebben veel taak- en rechtsvoorgangers, meerdere en wisselende juridische statussen (overheid/privaat) dus verschillende beheerregimes. Soms hebben ze daardoor ook te maken met meerdere beheerders van overgebrachte archieven.
2. De grenzen tussen museumarchief, museumcollectie, museumbibliotheek en museumdocumentatie zijn diffuus. Dat leidt in veel gevallen tot de keuze voor geïntegreerd informatiebeheer. Het vormgeven daarvan is een zoektocht. Archivistische principes en uitgangspunten zijn daarbij soms eerder een hinderpaal dan een hulpmiddel.
3. De collectiebeheersystemen en aanverwante software lenen zich slecht voor geïntegreerd informatiebeheer. Het koppelen van de collectie- of objectregistratie aan de systemen voor archief- en informatiebeheer is lastig.
4. De museumarchieven zijn voor publiek moeilijk vindbaar en moeilijk toegankelijk. Musea worstelen ook met de vraag hoeveel tijd en geld ze in de publiekstoegankelijkheid van het archief kunnen en moeten investeren. Corebusiness is immers het beheer en de presentatie van de museale collecties. Geld, expertise, menskracht en voorzieningen (zowel voor beheer als voor dienstverlening aan onderzoekers) zijn soms dan ook flinke knelpunten als het om de museumarchieven gaat.
5. Ook museumarchieven die onder de Archiefwet zijn overgebracht zijn niet altijd goed vindbaar en toegankelijk. (Toegangen op) de archieven die door de archiefbewaarplaats aan de archiefvormer zijn teruggeleend, zijn soms niet te vinden in de archievenoverzichten van de archiefinstellingen. Dat de archieven in beheer zijn van de musea en dat ze daar onder de Archiefwet openbaar en toegankelijk (moeten) zijn, wordt dan nergens vermeld: niet op de websites van de archiefinstellingen noch op de websites van de musea.
6. Er is nauwelijks sprake van samenwerking en zelfs nauwelijks sprake van contact tussen de musea en de archiefinstellingen waarmee ze uit hoofde van de Archiefwet of anderszins mee te maken hebben. Samenwerking is wel hard nodig: er is een gedeeld belang en er is de noodzaak om kennis te delen.
7. Herkomstonderzoek triggert musea om fors te investeren in de toegankelijkheid en digitalisering van museumarchieven. Door beleidsmakers wordt echter nog onvoldoende onderkend dat de museumarchieven essentieel zijn voor herkomstonderzoek. Het herkomstonderzoek kan, door het maatschappelijk gewicht dat het momenteel heeft, wel een goede hefboom zijn om meer aandacht en geld te genereren voor de (digitale) toegankelijkheid van museumarchieven.
8. Er zijn diverse samenwerkingsverbanden die (deels) hetzelfde willen: collecties verbinden, kennis delen, krachten bundelen. Het [Onderzoeksoverleg \(Kunst\)historische bibliotheken in Nederland](#), de [\(Sectie Informatieverzorging Musea in Nederland van de\) Museumvereniging](#), de [Taskforce Museumarchieven](#), het [Netwerk Digitaal Erfgoed](#), het [Kennisplatform Informatie en Archief](#), de [Koninklijke Vereniging Archiefsector Nederland \(KVAN\)](#). Deze weten elkaar nog niet allemaal te vinden en hebben op het punt van de museumarchieven geen duidelijke taakverdeling. Het risico bestaat dat de verschillende gremia elkaar tegenwerken of hetzelfde werk zitten te doen.

9. Er is behoefte aan hulpmiddelen en informatie, zoals:
- best practices;
  - een bruikbare en actuele selectielijst voor museumarchieven;
  - een handreiking voor de inrichting en de duurzame toegankelijkheid van museumarchieven:
  - een handreiking voor het maken van een bestandsopname/archievenoverzicht (wat zit waar, wie heeft wat in het museum, wat is overgebracht naar welke archiefinstelling),
  - een keuzehulp voor de aanschaf en inrichting van een DMS/RMS;
  - idem voor een collectiebeheersysteem dat geschikt is om archieven, bibliotheek en collectie in samenhang toegankelijk te maken;
  - hulpmiddelen voor de toepassing van de AVG in de museale informatiehuishouding.

Aanbevelingen

Een onderzoekspopulatie van vier op een totaal van vijfhonderd geregistreerde en nog eens zo'n zeventhonderd ongeregistreerde musea is natuurlijk veel te klein om verregaande conclusies aan te verbinden, laat staan aanbevelingen op te baseren. Het zou goed zijn om de observaties uit het vorige hoofdstuk om te beginnen te delen met andere musea en uit te vragen in hoeverre deze (h)erkend worden door andere instellingen. De Museumvereniging zou daar wellicht een rol in kunnen spelen. Op die manier kan vrij snel en simpel worden vastgesteld of de resultaten van deze korte verkenning breder gedeeld worden. Dat kan een mooi startpunt zijn voor eventuele vervolgacties zoals:

- het organiseren van een rondetafelgesprek met partijen die een rol (kunnen) hebben bij het aanpakken van instellingsoverstijgende vraagstukken rondom de museumarchieven. Ik denk daarbij aan de Museumvereniging, de Sectie Informatieverzorging Musea in Nederland (onderdeel van de Museumvereniging), het Onderzoeksoverleg Kunsthistorische Bibliotheken in Nederland, RKD Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis, het Netwerk Digitaal Erfgoed, de Koninklijke Vereniging Archiefsector Nederland en de Tasforce Museumarchieven. Dit gesprek zou mijns inziens duidelijk moeten maken of deze partijen de vraagstukken rondom de museumarchieven (h)erkennen, of zij die urgent vinden en welke rol(len) zij voor zichzelf en eventueel voor anderen zien op dit gebied.
Specifiek zou ik daar ook de vraag op tafel leggen of een samenwerkingsverband zoals Taskforce Museumarchieven deel van de oplossing kan zijn of niet. Enerzijds is een apart samenwerkingsverband heel nuttig gebleken om het probleem op de kaart te zetten en er aandacht voor te vragen. Anderzijds doet de verkenning vermoeden dat het verbeteren van de toegankelijkheid en bruikbaarheid van de museumarchieven onderdeel moet zijn van de integrale visie op en aanpak van de hele museale informatiehuishouding en dat het isoleren van het archiefprobleem niet goed mogelijk en misschien ook niet wenselijk is.
- het in gesprek gaan met de Stichting het Nederlandse Museumregister over het ontbreken van enig voorschrift of kader met betrekking tot museumarchieven in de Museumnorm en in de bijbehorende Ethische Code. Goed archiefbeheer is een randvoorwaarde voor *good governance* en voor het kunnen onderzoeken van het ethisch handelen van musea, bijvoorbeeld bij de verwerving van collectieonderdelen. Het zou daarom een goede zaak zijn als de Museumnorm en/of de Ethische Code op dit punt zouden worden aangevuld en/of geconcretiseerd. Dat zal musea ook stimuleren om hun archiefbeheer serieus te nemen en waar nodig te verbeteren.
- het adresseren van de archiefwettelijke verplichtingen van musea die in handen van de overheid zijn en/of lange tijd in handen van de overheid waren, bij zowel de betreffende musea als de archiefinstellingen waar zij naartoe zouden moeten overbrengen en bij de archiefwettelijke toezichthouders die daar op toe moeten zien. Uitgangspunt zou moeten zijn dat museumarchieven tijdig in formele zin worden overgebracht. Bewaren bij de bron⁹ zou mogelijk moeten zijn, door het museum aan te wijzen als archiefbewaarplaats, door het archief terug te lenen aan de archiefvormer of op een andere juridisch correcte manier. Wel zou gegarandeerd moeten zijn dat de overgebrachte museumarchieven, met een verwijzing naar de feitelijke verblijfplaats, opgenomen worden in de archievenoverzichten van de betreffende archiefinstellingen. Zo wordt gegarandeerd dat ze vindbaar zijn voor wie ernaar op zoek is en zo is ook is ondubbelzinnig duidelijk dat de archieven zijn overgebracht en zodoende openbaar en kosteloos raadpleegbaar zijn.
- het informeren van de staatssecretaris van Cultuur over het belang en de kwetsbaarheden van de museale archieven en het zondig doen van voorstellen hoe de grootste kwetsbaarheden met behulp van de inzet

---

⁹ De nieuwe Archiefwet die momenteel in voorbereiding is, maakt uitdrukkelijk ruimte voor bewaren aan de bron.

van het ministerie kunnen worden verminderd. Vergelijk de initiatieven in andere cultuursectoren, waar met ondersteuning van DEN en NDE en met (mede)financiering door OCW gewerkt wordt aan de duurzame toegankelijkheid en bruikbaarheid van archieven van de culturele sector, bijvoorbeeld door Podiumkunst.net en het Netwerk Archieven Design en Digitale Cultuur.

Bijlage: overzicht gesprekspartners

Richard van Alphen, Nationaal Museum voor Wereldculturen

Tanja de Boer, Kröller-Müller Museum

Paul van Dongen, Nationaal Museum voor Wereldculturen

Diana Franssen, v/h Van Abbemuseum

Bas Mühren, Kröller-Müller Museum

Saskia Scheltjens, Rijksmuseum

Willem Smit, Van Abbemuseum

Tom Quist, Nationaal Museum voor Wereldculturen

Cindy Zalm, Nationaal Museum voor Wereldculturen